

Nr 190.

Av herr **Wahlund m. fl.**, om utredning i syfte att åvägabringa ändamålsenliga valmetoder.

Frågan om det s. k. proportionella valsättet har åter blivit aktuell. Numera synes man i allmänhet ha övergivit tanken på majoritetsval, likaså metoden att, exempelvis efter danskt mönster, partivis utjämna mandatfördelningen genom tilläggsmandat. Tvenne önskemål, vilka i dagens diskussion vunnit i styrka, äro att den tillämpade valmetoden dels bör ge »rättvisa» åt de i valet deltagande partierna, dels bör borteliminera de valförluster, som uppstå i det fall ett parti ej anser sig kunna deltaga i kartell.

Dessa båda önskemål äro i stort sett förenliga, åtminstone om man med »rättvisa» menar, att mandatens skola fördela sig mellan partierna i samma proportion som röstetalen. Vid 1948 års andrakammarval avgåvos enligt i pressen meddelade *preliminärsiffror* 3 875 805 röster, därav till

Högern	478 779	eller	12,35	%
Bondeförbundet	480 360	»	12,39	%
Folkpartiet	882 414	»	22,76	%
Socialdemokraterna	1 789 440	»	46,17	%
Kommunisterna	244 812	»	6,32	%

Rent matematiskt böra de 230 mandatens fördela sig efter nämnda procentsatser; då erhåller

Högern	28,40	eller avrundat	28	mandat
Bondeförbundet	28,49	»	»	28
Folkpartiet	52,35	»	»	52
Socialdemokraterna	106,18	»	»	106
Kommunisterna	14,54	»	»	15

Avrundningen ger i summa blott 229 mandat och fråga uppkommer, vilket parti som skall tilldelas det återstående mandatet. Det ligger nära till hands att härvid tillämpa följande metod. Man korrigerar partiernas oavrundade mandattal *utan att rubba partiernas inbördes styrkeförhållanden*, så att dessa korrigerade mandattal efter avrundning till närmaste heltal ger summan 230.

I föreliggande fall behövs blott en obetydlig justering. Höjes ovanstående oavrundade mandattal med 1 ‰ blir resultatet:

Högern	28,43	eller avrundat	28	mandat
Bondeförbundet	28,52	»	»	29 »
Folkpartiet	52,40	»	»	52 »
Socialdemokraterna	106,30	»	»	106 »
Kommunisterna	14,55	»	»	15 »

I detta fall ter sig avrundningen såsom självklar; man skulle få samma resultat med varje rimlig metod. Emellertid är, som här nedan kommer att framgå, valet av avrundningsmetodik i hög grad vanskligt, men betydelsefullt för resultatet vid mandatfördelningen.

I nedanstående *tabell I* ha mandatproportionerna på partierna *valkretsvis* i förhållande till röstetalen:

Valkrets	Högern	Bondef.	Folkpart.	Soc.dem.	Komm.	Summa
Stockholms stad	4,05	0,18	8,29	9,17	2,29	24
» län	1,46	0,84	3,33	5,40	0,95	12
Uppsala län	0,53	0,69	1,14	2,46	0,16	5
Södermanlands län ..	0,55	0,84	1,56	3,85	0,17	7
Östergötlands län	1,49	1,30	1,76	5,91	0,51	11
Jönköpings län	1,02	1,69	2,33	3,68	0,25	9
Kronobergs län	0,85	1,24	0,70	1,97	0,22	5
Kalmar län	1,39	1,79	1,00	3,53	0,27	8
Gotlands län	0,43	0,91	0,57	1,05	0,01	3
Blekinge län	0,58	0,56	1,19	2,41	0,23	5
Kristianstads län	1,03	1,76	2,18	3,86	0,15	9
4-stadskretsen	1,99	0,10	1,87	5,70	0,32	10
Malmöhus län	0,89	2,07	1,47	4,49	0,05	9
Hallands län	0,67	1,51	0,73	1,92	0,14	5
Göteborgs stad	1,22	—	3,83	4,22	1,69	11
Göteborgs o. Bohus län	0,91	0,87	2,13	2,73	0,33	7
Älvsborgs norra	0,65	1,15	1,51	2,43	0,24	6
» södra	1,14	0,77	0,82	2,07	0,18	5
Skaraborgs län	1,29	1,73	1,93	2,79	0,23	8
Värmlands län	0,80	1,09	1,82	4,50	0,75	9
Örebro län	0,65	0,77	1,83	4,32	0,50	8
Västmanlands län ..	0,45	0,76	1,05	3,35	0,36	6
Kopparbergs län	0,62	1,29	1,88	4,66	0,52	9
Gävleborgs län	0,56	1,16	1,58	4,73	0,94	9
Västernorrlands län ..	0,65	1,29	1,46	4,74	0,84	9
Jämtlands län	0,48	0,83	0,90	2,57	0,19	5
Västerbottens län	0,84	1,04	2,23	3,63	0,23	8
Norrbottnens län	0,84	0,69	0,85	3,88	1,71	8
Summa	28,03	28,92	51,94	105,94	14,43	230

Anm. Summasiffrorna i denna tabell avvika något från de oavrundade mandat-siffrorna i tabblån på sid. 3. Detta sammanhänger med att valkretsarnas mandattal ej stå i exakt samma proportion som deras totala röstetal. Vid avrundning erhålles även här samma mandattal för partierna som ovan.

I övervägande antalet fall erhåller man ur denna tabell, efter avrundning till närmaste heltal, mandatsiffror, vilkas summa överensstämmer med valkretsens mandattal. Dessa avrundade mandatsiffror ha då godtagits. I övriga valkretsar avviker nämnda summa med en enhet uppåt eller nedåt från kretsens totalmandat. En nedproportionering resp. upproportionering av partiernas oavrundade mandattal har då verkställts.

Ett ytterligare exempel må illustrera metoden. Norrbottens län tilldelades i föregående tabell

Högern	0,84	eller	avrundat	1	mandat
Bondeförbundet	0,69	»	»	1	»
Folkpartiet	0,85	»	»	1	»
Socialdemokraterna	3,88	»	»	4	»
Kommunisterna	1,71	»	»	2	»

Avrundningarna ge sammanlagt 9 mandat. Norrbottens län innehar endast 8, varför de oavrundade mandattalen böra minskas, utan att deras inbördes proportion rubbas. En minskning med 10 % ger följande mandattal

Högern	0,76	eller	avrundat	1	mandat
Bondeförbundet	0,62	»	»	1	»
Folkpartiet	0,76	»	»	1	»
Socialdemokraterna	3,49	»	»	3	»
Kommunisterna	1,54	»	»	2	»

eller sammanlagt 8 mandat; jämför följande *tabell II* över mandaten, beräknade i proportion mot valkretsarnas röstetal.

Valkrets	Högern	Bondef.	Folkp.	Soc. dem.	Komm.	Summa
Stockholms stad	4	—	9	9	2	24
» län	1	1	3	6	1	12
Uppsala län	1	1	1	2	—	5
Södermanlands län	1	1	1	4	—	7
Östergötlands län	1	1	2	6	1	11
Jönköpings län	1	2	2	4	—	9
Kronobergs län	1	1	1	2	—	5
Kalmar län	1	2	1	4	—	8
Gotlands län	—	1	1	1	—	3
Blekinge län	1	1	1	2	—	5
Kristianstads län	1	2	2	4	—	9
4-stadskretsen	2	—	2	6	—	10
Malmöhus län	1	2	1	5	—	9
Hallands län	1	1	1	2	—	5
Göteborgs stad	1	—	4	4	2	11
Göteborgs o. Bohus län	1	1	2	3	—	7
Älvsborgs norra	1	1	2	2	—	6
» södra	1	1	1	2	—	5

Valkrets	Högern	Bondef.	Folkp.	Soc.dem.	Komm.	Summa
Skaraborgs län	1	2	2	3	—	8
Värmlands län	1	1	2	4	1	9
Örebro län	1	1	2	4	—	8
Västmanlands län	—	1	1	4	—	6
Kopparbergs län	1	1	2	4	1	9
Gävleborgs län	1	1	2	4	1	9
Västernorrlands län	1	1	1	5	1	9
Jämtlands län	—	1	1	3	—	5
Västerbottens län	1	1	2	4	—	8
Norrbottnens län	1	1	1	3	2	8
Summa	29	30	53	106	12	230

Det visar sig alltså att resultatet något ändras, när proportioneringen verkställles *valkretsvis*. Tabellen här ovan ger vid handen, att härvid

Högern	erhåller	29	mandat	mot	»riksproportionella»	28
Bondeförbundet	»	30	»	»	»	29
Folkpartiet	»	53	»	»	»	52
Socialdemokraterna	»	106	»	»	»	106
Kommunisterna	»	12	»	»	»	15

Genom de valkretsvis genomförda avrundningarna förlora sålunda kommunisterna 3 mandat, ett till vardera högern, bondeförbundet och folkpartiet. Detta innebär ingen överraskning. Kommunisterna komma förhållandevis ofta ej upp till röstetal, som medger konkurrens om mandaten. I dylikt fall måste rösterna anses bortkastade, men de påverka rikssiffrorna.

I de rayoner, där konkurrens råder om mandaten, blir situationen en annan. Här kan man tryggt utgå från att innanför slumpgränserna den »matematiska rättvisan» blir tillgodosedd* och alltså kartellbildning onödiggöras. Vi ha alltså funnit en valmetod med önskade egenskaper. Den kommer här nedan att presenteras i en för de praktiska uträkningar, lagtext etc. enklare form.

Dessförinnan skall som jämförelse nämnas, att nuvarande regler (enligt d'Hondt) utan karteller skulle ha gett

Högern	20	mandat	mot	»valkretsproportionella»	29
Bondeförbundet	29	»	»	»	30
Folkpartiet	54	»	»	»	53
Socialdemokraterna	118	»	»	»	106
Kommunisterna	9	»	»	»	12

Den d'Hondtska regelns gynnande av stora partier på bekostnad av de små illustreras av att regeln tillför socialdemokraterna 12 mandat och folk-

* Det är ej orimligt att antaga, att för ett parti de mandattal (före avrundningen), som ligga mellan gränserna 0,5 till 1,5 och alltså berättiga till 1 mandat, ligga jämnt fördelade inom intervallet; likaså vad beträffar intervallet 1,5 till 2,5 o. s. v.

partiet 1 mandat och att dessa mandat tagas med 9 från högern, 1 från bondeförbundet och 3 från kommunisterna. Denna effekt neutraliserades genom att de s. k. borgerliga partierna bildade kartell, varvid som slutresultatet blev

Högern	23	mandat,	kartellvinst	3
Bondeförbundet	30	»	»	1
Folkpartiet	57	»	»	3
Socialdemokraterna	112	»	förlust	6
Kommunisterna	8	»	»	1

Inverkan av de tekniska förhållanden, som behandlats här ovan kan sammanfattas på följande sätt:

	Högern	Bondef.	Folkp.	Soc.dem.	Komm.
Mandat i proportion till rikets röstetal	28	29	52	106	15
Avrundningseffekt enl. här redovisad metod	+1	+1	+1	—	—3
Effekt av d'Hondts regel	—9	—1	+1	+12	—3
Effekt av kartellen	+3	+1	+3	— 6	—1
Definitivt antal mandat	23	30	57	112	8

Den i denna motion presenterade metoden (tabell II) medför en avrundningseffekt, vilken är förbunden med varje valmetod. Metoden har i övrigt ej den inverkan, som föreligger i vårt nuvarande valsystem, nämligen att stora partier systematiskt gynnas; den gör därmed kartellbildning överflödig. Det är dessutom, som strax skall visas, lätt att framställa den i en för praktiskt räknearbete och lagtext synnerligen enkel form.

Som bekant innebär d'Hondts regel att varje parti (kartell) tilldelas jämförelsetal, efter vilka mandatens successivt utdelas:

först röstetalet

efter erhållet första mandat röstetalet dividerat med 2

» » andra » » » » 3

» » tredje » » » » 4

o. s. v. heltalsserien uppåt.

Det kan lätt visas matematiskt, att den här ovan presenterade metoden kan utformas som en enkel modifikation av d'Hondts tillvägagångssätt. Man utdelar mandatens successivt med tillämpning av följande jämförelsetal:

först röstetalet

efter erhållet första mandat röstetalet dividerat med 3

» » andra » » » » 5

» » tredje » » » » 7

o. s. v. uddatalsserien uppåt.

Metoden må åskådliggöras med ett exempel. I Norrbottens län med dess 8 mandat framkommo följande jämförelsetal:

	Högern	Bondeförb.	Folkpartiet	Soc. dem.	Kommun.
Röstetal	11478	9536	11702	53103	23387
Div. med 3	(3826)	(3179)	(3901)	17701	7796
» » 5				10621	(4677)
» » 7				(7586)	

Socialdemokraterna erhålla, som synes, tre mandat, det första, tredje och sjätte. Kommunisterna erhålla två mandat, det andra och det åttonde. De övriga partierna erhålla vardera ett mandat, folkpartiet det fjärde, högern det femte och bondeförbundet det sjunde.

Vi övergå till en jämförelse mellan denna metod och den s. k. valkvotmetoden, vilken bl. a. tillämpas hos oss, då mandaten fördelas på valkretsarna efter folkmängdssiffrorna. Denna metod, som nyligen aktualiserats inom diskussionen av statsrådet Per Edvin Sköld och och Lars Sköld (Tiden 1948: 10) kan presenteras på följande sätt. Partierna erhålla först det antalet mandat, som angivas av heltalsvärdena i mandattalen, se tabell I, varefter de återstående mandaten utdelas i den ordning, som anges av decimalerna. Sköld förmenar, att denna metod »i lika hög grad gynnar de små partierna som d'Hondts regel de stora». Hur han kommit till detta omdöme undantager sig bedömande; det gäller i varje fall ej med tanke på den matematiska »rättvisan».

Sköld kompletterar »valkvotmetoden» med en spärregel. Med det betraktelsesätt som tillämpas i denna motion kan denna helt enkelt uttryckas så, att mandattalen, se tabell I, måste överstiga 0,6 för att ett parti skall få deltaga i mandatfördelningen. I vissa fall är det omöjligt att fördela mandaten vid denna regel; detta dilemma kan undgås genom att i dylika fall spärregeln upphäves för återstående mandat.

Det är självklart, att spärregeln i och för sig måste verka ogynnsamt på mindre partier, vilka ju också är avsikten. Det framgår av tabell I i jämförelse med tabell II att spärregeln omedelbart berövar högern 3 mandat och kommunisterna 2 mandat i jämförelse med den i föreliggande motion lanserade metoden.

I följande tablå verkställes en jämförelse mellan antalet mandat enligt nuvarande valsysteem (med kartell), spärmetoden och den här föreslagna metoden. Enligt röstsiffrorna vid 1948 års andrakammarval blir antalet mandat för

	Högern	Bondeförb.	Folkpartiet	Soc. dem.	Kommun.
Nuv. system	23	30	57	112	8
Skölds spärmetod	27	28	54	111	10
Här föresl. metod	29	30	53	106	12

Det undandraget sig givetvis objektivt bedömande, hur kraftigt partier, vilka i valkretsarna strida för sitt första mandat, böra hållas tillbaka. Mot kravet att varje röstande, oavsett meningsriktning, skall ha samma politiska inflytande och att minoriteterna ej skola undertryckas, stå farhågorna för uppkomsten av småpartier och en på grund av partiväsandets splittning förorsakad instabilitet av statslivet.

Om man emellertid vill försvåra för småpartierna att komma fram till mandat, kan detta effektivt ske vid enkla korrigeringar av den här föreslagna metoden. Man kan givetvis även här införa en fast spärr. Närmare till hands ligger, att vid divisionerna använda andra siffror än de udda talen 3, 5, 7 etc. Man kan (vilket i princip innebär detsamma) som första jämförelsetal använda en lägre siffra än röstetalet; om man reducerar detta med 1/3 (eller erhåller första jämförelsesiffran genom att fördubbla andra jämförelsetalet) erhålles i exemplet från Norrbottens län följande tablå:

	Högern	Bondeforb.	Folkpartiet	Soc. dem.	Kommun.
2/3 av röstetalet	7652	(6358)	7802	35402	15592
Röstetal div. m. 3	(3826)	(3179)	(3901)	17701	7796
» » » 5				10621	(4677)
» » » 7				7586	
» » » 9				(3934)	

Socialdemokraterna erhålla fyra mandat, det första, andra, fjärde och åttonde. Kommunisterna erhålla två mandat, det tredje och sjätte. Folkpartiet erhåller ett mandat, det femte och högern likaledes ett mandat, det sjunde.

Sistnämnda metod, vilken icke speciellt förordas, har anförts som ett exempel bland många andra. Den har utgått från den förutsättningen, att kampen om första mandatet skall vara lika hård som vid nuvarande system, jämfört med svårigheterna att erövra andra mandatet. I övrigt har den tidigare föreslagna metoden bibehållits oförändrad.

Den sista exemplifierade metoden tränger tillbaka de mindre partierna:

Högern	erhåller	21	mandat	mot	nuvarande	23
Bondeförbundet	»	30	»	»	»	30
Folkpartiet	»	56	»	»	»	57
Soc. dem.	»	113	»	»	»	112
Kommun.	»	10	»	»	»	8

Många tillvägagångssätt äro alltså tänkbara och det skulle vara önskvärt att få utrett olika metoders fördelar och nackdelar.

Med hänvisning till vad som sålunda anförts få vi hemställa,

att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning i syfte att åvägabringa ändamålsenliga valmetoder.

Stockholm den 23 januari 1949.

S. G. W. Wahlund.

Bernhard Näsgård.

Ivar Persson.

B. A. Nilsson.
